

beweging thema

24

Wanneer C.S. Lewis zijn beroemde verhandeling over *Wonderen* aanvangt, valt hij niet rechtstreeks met de deur in huis. Eerst, zo schrijft hij, moeten we weten of er behalve de natuur nog iets anders bestaat, dat wij het bovennatuurlijke kunnen noemen. Want alleen als dat zo is, zijn wonderen mogelijk. Een wonder is immers een ingreep in de natuur door een bovennatuurlijke macht. Daarom wijdt Lewis niet minder dan de eerste zes hoofdstukken van zijn boek aan de vraag: wie heeft er gelijk, de naturalist of de supranaturalist – degene voor wie de natuur alles is, of degene die gelooft dat er buiten de natuur nog een andere werkelijkheid is?

illustratie deze pagina:
de verschijning van Maria bij Lourdes
(afbeelding op een souvenir uit de
bedevaartplaats Lourdes)

illustratie rechterpagina:
de wonderlijke genezing van een kreupele
man bij de tombe van Thomas à Becket,
bisschop van Canterbury (venster in de
kathedraal van Canterbury)

Zijn wonderen natuurlijk?

J.H. Diemer en G. Glas over het wonder

Dr G. van den Brink

Lewis' schrijfstijl is elegant, maar toch minder retorisch-meeslepend en dialogisch dan normaal. Dat komt doordat hij zich geheel en al concentreert op de argumentatie. Aan de hand van enkele zorgvuldig uitgewerkte argumenten betoogt hij, dat het naturalisme ten enenmale tekort schiet als werkelijkheidsverklaring.

De argumenten die Lewis aanvoert zijn opmerkelijk actueel. Het zijn in de grond van de zaak dezelfde argumenten die nog altijd een cruciale rol spelen in het naturalisme-debat, dat juist de laatste jaren weer in alle hevigheid gevoerd wordt (in ons land bijv.

rondom H. Philipse); het naturalisme biedt noch voor onze redelijkheid, noch voor onze zedelijkheid een goede verklaring. Lewis voert vanuit deze argumenten een krachtig pleidooi voor de opvatting, dat er behalve de natuur ook zoiets bestaat als een bovennatuur. Pas als dat vastgesteld is, gaat hij na of en hoe er wonderen plaatsvinden. Want bij wonderen gaat het

om 'invasies in de natuur' vanuit de bovennatuur: bijzondere handelingen van God die de natuurlijke orde doorbreken.¹

Het lijkt een redenering waar geen wel-denkend mens om heen kan en geen wel-denkende gelovige om heen wil: om in wonderen te kunnen geloven, moet je in een bovennatuurlijke werkelijkheid geloven.

Althans: je moet de mogelijkheid openlaten van het bestaan van het bovennatuurlijke, c.q. van het bestaan van God. Wie een 'gesloten wereldbeeld' heeft, moet wonderen altijd ofwel wegverklaren ofwel voor anomalieën houden. Kenmerkend voor het wonder is immers dat het een bovennatuurlijke oorzaak heeft.

Deïstisch

Tot zover Lewis. Wat hij betoogt, lijkt zoals gezegd volstrekt evident en overtuigend. Toch kan het ook anders. Enige jaren voordat Lewis zijn boek schreef – *Miracles* werd

voor het eerst gepubliceerd in 1947 – had in ons land J.H. Diemer zich uitvoerig bezig gehouden met de verhouding tussen natuur en wonder. Omgekomen ten gevolge van zijn verzetswerk in de Tweede Wereldoorlog, heeft Diemer de verschijning van Lewis' boek helaas niet meer meegemaakt. Maar zou hij er kennis van hebben kunnen nemen, hij zou hij er ongetwijfeld grote problemen mee hebben gehad. Diemers uiteenzettingen over het wonder vormen namelijk een krachtig pleidooi om het wonder juist als *natuurlijk* te zien, en spitsen zich toe op een even krachtig protest tegen wat hij noemt de 'supra-naturele' of bovennatuurlijke wonderopvatting. 'Wie het wonder zoekt in het bovennatuurlijke', zo stelt Diemer zelfs, 'die ontkent het in werkelijkheid'.²

Maar hoe hebben we het nu? C.S. Lewis – een schoolvoorbeeld van iemand die 'het wonder zoekt in het bovennatuurlijke' – zou het wonder, zijn briljante verdediging ervan ten spijt, dus in feite ontkennen! En datzelfde zou gelden voor al die orthodox-protestantse theologen en wetenschappers, die het wonder beschreven hebben als een bovennatuurlijk ingrijpen van God in de loop van het natuurgebeuren. Diemer citeert een heel aantal van hen in kritische zin. Waarom is het volgens hem nu zo desastreus wat zij voorstaan? Waarom ontkennen zij het wonder in werkelijkheid? Het antwoord kan men lezen in het elders in dit nummer opgenomen artikel van G. Glas: wie het wonder als een bovennatuurlijke ingreep ziet, komt onvermijdelijk in *deïstisch* vaarwater terecht.

Laten we proberen de gedachtengang van Diemer in dezen te reconstrueren. Door de natuur zo streng te onderscheiden van de bovennatuur, komt deze in principe los te staan van God. Ze wordt een zelfstandig orgaan, beheerst en bestuurd door eigen wetten. Uiteraard is God in Zijn almacht wel in staat in de natuur in te grijpen door die wetten tijdelijk op te schorten, maar dat wordt al spoedig als iets heel bijzonders ervaren. Bovennatuurlijk wordt zo al snel: uitzonderlijk. God moet ervoor immers als het ware speciaal van buiten af inbreken. Daar komt

bij, dat zo'n bovennatuurlijke veroorzaking van een wonder wetenschappelijk niet vaststelbaar is. De wetenschap zal daarom altijd naar aannemelijker verklaringen blijven zoeken, en zal die ook in toenemende mate vinden. Zodoende zal de ruimte voor het wonder steeds kleiner worden, totdat uiteindelijk ook het laatste wonder op een natuur-

sloten systeem van onze door natuurwetten beheerste werkelijkheid. Ze moeten dus op een natuurlijke wijze verklaard worden (zo o.a. Spinoza). En naarmate natuurwetenschap en techniek vorderden, bleek dat inderdaad steeds vaker mogelijk te zijn. De uitvinding van de bliksemafleider bijvoorbeeld reduceerde de categorie van 'bovennatuurlijke wonderen' aanzienlijk.

Dat het geloof in wonderen op deze wijze historisch gezien onder druk is komen te staan, toont echter niet aan dat de bovennatuurlijke wonderopvatting onjuist of gevaarlijk is. Integendeel, er bestaat geen enkel logisch dwingend verband tussen de bovennatuurlijke wonderopvatting en het deïsme. Dat blijkt het duidelijkst wanneer we letten op de wijze waarop men in de rooms-katholieke kerk met wonderen omgaat (terzijde: de wijze waarop Diemer en Glas de r.k. wonderopvatting evalueren, wil mij niet goed helder worden). Immers, enerzijds hanteert men hier – als erfenis van Thomas – een onduidelijk bovennatuurlijk wonderbegrip. Anderzijds ziet men op talloze plaatsen metterdaad wonderen plaatsvinden (de transsubstantiatie, Lourdes etc.).

Wie meent dat het wonder door een bovennatuurlijk ingrijpen van God veroorzaakt wordt, behoeft dus helemaal niet per se in het deïsme te belanden. Logisch gezien staat het één volstrekt los van het ander. Vanuit een bovennatuurlijke wonderopvatting kan men betogen dat God vandaag de dag geen enkel wonder meer verricht (de deïst), dat Hij er nog altijd zeer vele verricht (de rooms-katholiek), of dat Hij soeverein is om ze bij wijze van uitzondering zo nu en dan te verrichten (de protestant). Beslissend is hierbij dus niet de theorie over wonderen die men aanhangt, maar wat men aangaande God gelooft. Beslissend is – om met Lewis te spreken – of men gelooft dat er van Godswege 'invasies', ingrepen kunnen plaatsvinden in de natuur.

Diemers visie

Er is dus geen logisch verband tussen de bovennatuurlijke wonderopvatting en het

lijke manier (weg)verklaard kan worden. En daarmee zijn we dan bij het deïsme: God is er wel, maar Hij grijpt niet handelend in onze werkelijkheid in. Wonderen bestaan niet.

Dwingend verband?

Welnu, is deze kritiek op de bovennatuurlijke wonderopvatting overtuigend? Duidelijk is wel, dat de ontwikkeling die Diemer schetst zich zo kan voordoen. Cultuur-historisch gezien moeten we zelfs zeggen, dat ze zich inderdaad ongeveer zo heeft voorgedaan. Sinds de Renaissance werd de natuur steeds sterker als een in zichzelf besloten werkelijkheid beleefd. De werkelijkheid van God – de bovennatuur – raakte meer en meer op een afstand. Tenslotte werden daar in de Verlichting de harde conclusies uit getrokken met betrekking tot wonderen: die verdragen zich eenvoudig niet met het ge-

deïsme. Wel lijkt er echter zoals gezegd sprake te zijn van een historisch verband. Is Diemers alternatieve opvatting daarom wellicht toch te prefereren? Laten we zien. Diemer stelt voor wonderen als natuurlijk te beschouwen, dat wil zeggen als teruggaand op verborgen mogelijkheden die in de natuurlijke werkelijkheid besloten liggen. Door de zondeval zijn die mogelijkheden om zo te zeggen zoekgeraakt, maar in de herschepping brengt God ze weer aan het licht. Daarmee doet Hij niets bovennatuurlijks, want deze mogelijkheden zijn evenzeer als de natuurwetten door Hem in de schepping gelegd. Wonderen hebben dus geen bovennatuurlijke, maar een natuurlijke oorzaak. Ze doorbreken de natuurwetten niet, maar nemen die op in een hogere orde. Wel is zowel de natuur als het wonder rechtstreeks op God betrokken: beide verwijzen ze naar Zijn onmiddellijke werkzaamheid.

Stel nu dat Thomas Aquino en alle katholieke en protestantse denkers die diens bovennatuurlijke wonderopvatting overnamen in plaats daarvan Diemers 'natuurlijke wonderopvatting' aangehangen zouden hebben. Zou dit dan de opkomst van het deïsme voorkomen hebben? Ik zie niet in hoe. De deïst zou graag toegestemd hebben, dat wonderen teruggaan op in de schepping gelegen mogelijkheden. Maar hij zou vervolgens ontkend hebben, dat deze mogelijkheden naar een onmiddellijk handelen van God verwijzen. Hij zou daarbij dankbaar gebruik gemaakt hebben, van de wijze waarop de natuurlijke opvatting natuur en wonder op één lijn stelt. Dan zijn wonderen immers evenzeer inherent aan de natuur als de natuurwetten. En die lijken toch – hoezeer men ook hun afhankelijkheid van God beklemtoont – sterk 'op eigen kracht' te werken. Welnu, zo heeft God met natuur en wonder inderdaad evenveel, maar dan ook even weinig van doen. De natuur wordt niet zozeer

wonderlijk (wat Diemer wil), het wonder wordt juist natuurlijk – en daarmee ten diepste geen wonder meer.

Palestina en Lourdes

Laten we dit nog wat concreter maken. Verschijnselen als helderziendheid, telepathie, vuurvastheid, levitatie, plotselinge genezingen etc. zijn binnen de natuurlijke wondervisie heel goed mogelijk (52). Ze zullen ook in toenemende mate verklaarbaar zijn vanuit

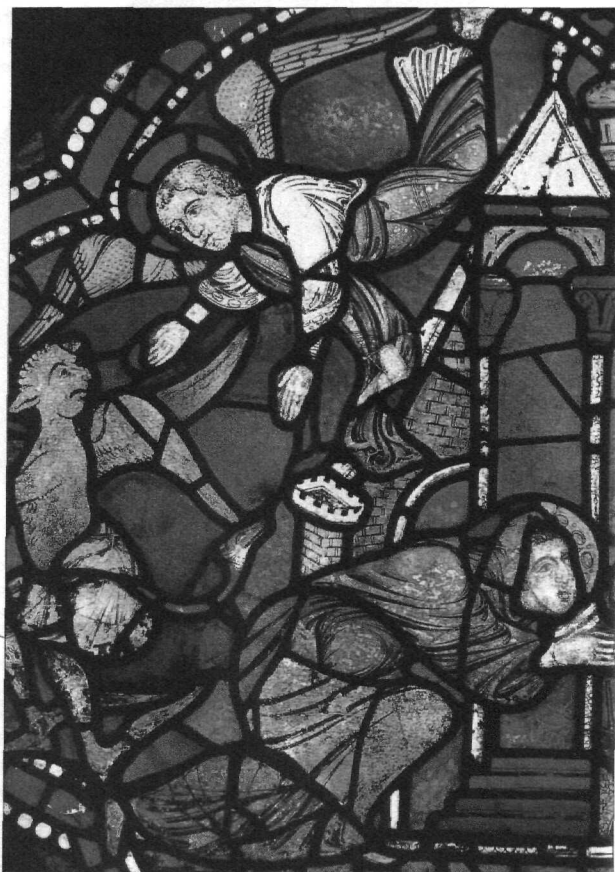
middellijk een bovennatuurlijke verklaring geven. Bij parapsychologische verschijnselen zal zij geneigd zijn te verwijzen naar het occulte, bij wonderlijke genezingen wellicht naar het bovennatuurlijk ingrijpen van God.

Het blijkt dus, dat niet de bovennatuurlijke, maar juist de natuurlijke wonderopvatting buitengewoon kwetsbaar is in de richting van het deïsme, op een bepaalde manier zelfs een capitulatie impliceert voor het deïsme. Zonder twijfel is dit alles door Diemer niet zo bedoeld. Opval-

lend is niettemin wat hij ergens opmerkt over de wonderen van Jezus in relatie tot die, die vanuit Lourdes gemeld worden. '... er geschiedde toen in Palestina evenmin iets bovennatuurlijks als heden in Europa' (49). Men is geneigd te vragen: en de opstanding van Jezus dan? Spreken evangelisten en apostelen daar toch niet nadrukkelijk over als een bijzonder ingrijpen van God, veelmeer dan als een gebeuren dat al in de mogelijkheden der natuur opgesloten lag?³

Augustinus

Diemer beroept zich voor zijn stelling dat wonderen natuurlijk zijn op Augustinus (109-117). Inderdaad vinden we bij Augustinus belangrijke sporen van deze opvatting. Dat beroep is niet geheel ten onrechte. Maar Augustinus' wonderopvatting hangt nauw samen met zijn beïnvloeding door het platonisme. De Grieken geloofden immers niet zo in wonderen, die geloofden slechts in de eeuwig onveranderlijke regelmaat der natuur. De wonderen uit het Evangelie verhoogden de geloofwaardigheid ervan voor hen niet (denk alleen maar weer aan Jezus' opstanding). Welnu, zegt Augustinus dan, goed beschouwd hoef je als platonist van die wonderen helemaal niet zo'n punt te maken. Vele wonderen doorbreken de onveranderlijke regelmaat der natuur namelijk niet, maar maken daar op verborgen wijze juist geheel en al deel van uit. God heeft de natuur zo ingericht, dat wonderen op na-

De wonderlijke redding van St. Dunstan. Dunstan valt van het dak maar wordt door een engel veilig naar beneden gedragen. (Venster in de kathedraal van Canterbury)

nu nog verborgen 'diepere' of 'hogere' natuurwetten. Ze verwijzen echter in eerste instantie naar wat gewoon in de natuur opgesloten ligt. Pas in tweede instantie kan men daaraan de geloofsinterpretatie verbinden, dat die natuur rechtstreeks naar God verwijst. De aanhanger van de bovennatuurlijke wonderopvatting daarentegen zal – voorzover zij meent dat deze verschijnselen zich werkelijk voordoen – daarvoor uiteraard on-

tuurlijke wijze mogelijk zijn, ook al ontgaat ons doorgaans hoe precies... Dat was dus een knappe maar bedenkelijke synthese tussen het christelijk geloof en een in wezen deïstisch platonisme! En het pleit dan weer voor Augustinus, dat hij niet bereid was die synthese op *alle* bijbelse wonderen toe te passen.

Diemer en Glas

Ik ben in het bovenstaande tamelijk kritisch geweest ten aanzien van het gedachtengoed van Diemer. Dat is niet eenvoudig ten aanzien van iemand die zo'n indrukwekkende levensgang en aangrijpend levenseinde heeft gehad. Maar zo zakelijk als Diemer in zijn beoordelingen te werk gaat, moeten wij het toch ook maar doen. In hoeverre mijn bedenkingen intussen ook prof. Glas gelden, beoordele de lezer zelf. Glas plaatst in zijn mooie en leerzame artikel belangrijke kanttekeningen bij de natuurlijke wonderopvatting, maar aarzelt toch om deze geheel op te geven. Ik zou hem willen uitnodigen zijn aarzeling te overwinnen.

De natuur is wel wonderlijk, maar wonderen zijn daarom nog niet natuurlijk. Wanneer wij namelijk zeggen dat alles in de schepping op gelijke wijze een wonder is, dan is uiteindelijk niets meer 'echt' een wonder. Juist het uitzonderlijke, het haaks-staan op al het gebruikelijke en regelmatige, is immers karakteristiek voor het wonder. Heel de schepping is een wonder, jawel. Maar in die schepping breekt God soms bij wijze van uitzondering in op een wijze die het natuurwetmatige doorbreekt.

Leerzaam en terzake

Bovenstaande gedachten cirkelden slechts om één onderdeel van Diemers beschouwin-

gen over het wonder. Weliswaar zonder twijfel het meest fundamentele onderdeel, maar zeker niet het enige. Allerlei andere observaties van Diemer zijn zo leerzaam en terzake, dat we er slechts tot onze schade aan voorbij kunnen gaan. Laat ik in dit verband ter afsluiting twee dingen mogen noemen.

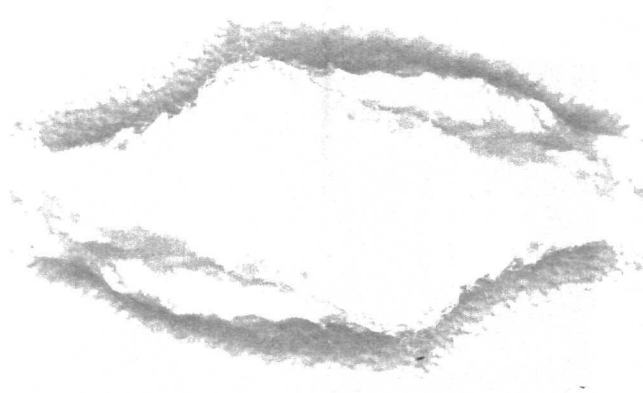
Allereerst zullen we ons, zeker als rationeel, wetenschappelijk ingestelde gelovigen, altijd weer kritisch moeten afvragen of

kenden dan later eeuwen. Waar het Koninkrijk Gods voor het eerst doorbreekt, gaan de dingen nu eenmaal grondig op hun kop. Maar dat mag geen alibi zijn om de mogelijkheid én de werkelijkheid van wonderen vandaag te ontkennen. Zo'n houding verdient geen andere naam dan ongelof. We krijgen nog altijd wonderen te zien naar de mate van ons geloof!

Ten tweede had Diemer een indrukwekkend diep inzicht in wat we zouden kunnen

noemen het theologisch karakter van het wonder: het wonder verwijst voor hem per definitie naar Gods verlossend en herscheppend handelen. Het is altijd een teken van Gods diepste bedoelingen met mens en wereld, en dus nooit zomaar een 'sterk staaltje'! Hoewel men het onderscheid tussen wonder en mirakel bij Diemer woordelijk niet tegenkomt, schermt hij het wonder inhoudelijk toch volstrekt tegen het mirakel af. Dat moet de vrucht zijn geweest van intensief Bijbelzelen. Hierin onderscheiden de canonieke evangeliën zich bijvoorbeeld van de apocriefe, dat Jezus nergens zomaar kunststukjes verricht. Het bijbelse wonder staat altijd in het kader van het herstel van het leven, en van de doorbraak van Gods Koninkrijk in onze gebroken wereld. Terecht vestigde Diemer daar op zijn eigen onnavolgbare wijze onze aandacht op.

IN DE SCHEPPING BREEKT GOD SOMS BIJ WIJZE VAN UITZONDERING IN OP EEN WIJZE DIE HET NATUURWETMATIGE DOORBREEKT

DE UITVINDING VAN DE BLIKSEMAFLEIDER REDUCEERDE DE CATEGORIE VAN 'BOVENNATUURLIJKE WONDEREN' AANZIENLIJK

we - welke wonderopvatting we ook zijn toegedaan! - ongemerkt niet te zeer in de richting van het deïsme opschuiven. Dat kan bijvoorbeeld wanneer we wonderen terugdringen naar het verleden, en als in een 'bomvrije schuilplaats' (51) beperken tot de tijd van de Bijbel. Wat dat betreft was Diemers kritiek op zijn orthodox-protestantse tijdgenoten niet uit de lucht gegrepen. Er is theologisch veel voor te zeggen dat de bijbelse tijden een grotere 'wonderdichtheid'

Noten

1. C.S. Lewis, *Wonderen*, Franeker 1994, p. 7-59.
2. J.H. Diemer, *Natuur en wonder*, Amsterdam 1963, p. 48v. Pagina-aanduidingen in de tekst verwijzen naar dit boek.
3. Vgl. verder de voorbeelden die prof. Glas in zijn evaluatie opsomt; R. van Woudenberg voert, in een januari j.l. gehouden referaat over 'Natuurwet en wonder', behalve de opstanding nog een ander duidelijk voorbeeld van een 'bovennatuurlijk' wonder aan: de bevrijding van Petrus door engelen uit de gevangenis (Hand. 12).